

СУЧАСНІ ЗМІНИ У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ (на прикладі с. Івча Літинського району на Вінниччині)

Валентина Борисенко

УДК 392.51(=161.2)(477.44)

Продовження. Початок див.: НТЕ. — 2013. — № 2.

У статті розглянуто чинники, що зумовили трансформацію традиційної культури українців протягом останнього століття. Дві світові війни, Голодомор 1932–1933 років, прискорена урбанізація мали, безумовно, негативний вплив на природний розвиток національних традицій, особливо на обряди, мораль та духовність. Висвітлено питання впливу процесів урбанізації на таке значиме родинне свято, як весілля. Акцентовано увагу на збереженні стійких символів традиційної духовної культури.

Ключові слова: трансформація, весілля, тамада, коровай, весільна пісня, ігрова культура, традиції, урбанізація.

The article discloses the factors which have caused the Ukrainian traditional culture transformation through the last century. Two world wars, the 1932–1933 Famishment, and accelerated urbanization had an indubitably negative impact on the national traditions' natural progress, specifically on the rites, morals and spirituality. The authoress covers the issues of the urbanization processes' impact on such a significant family holiday as a wedding. She also gives a specification of safeguarding the lasting symbols of traditional spiritual culture.

Keywords: transformation, wedding, toastmaster, round loaf, wedding song, playing culture, traditions, urbanization.

У другому номері журналу «Народна творчість та етнологія» за 2013 рік уміщено запис весілля в старовинному селі Івча, зроблений Костем Брезкуном 1922 року. Пропонуємо продовження з питання розвитку весільного обряду й розгляд динаміки змін, які відбувалися протягом останнього століття і суттєво вплинули на форми та зміст сучасної сімейної обрядовості українців на прикладі цього села.

Трансформація у сфері традиційної культури відбувалася завжди. Але цей процес здійснювався при відносній стійкості основних компонентів того чи іншого обряду, звичаю. Залишалася цілісною структура етнографічної реалії при зміні окремих факультативних елементів, що сприяло розвитку етнічної культури. Буремне ХХ ст. внесло свої корективи в процеси змін традиційної культури. Перша світова війна, громадянська війна, голод 1921–1923 років, Голодомор 1932–1933 років, колективізація, Друга світова війна призвели до деформації традиційної культури, втрати моральних і життєвих цінностей, традицій, звичаїв. Як правило, у важкі роки, під час лихоліття голоду та війни,

обрядів дотримувалися в значно скороченому вигляді. Зокрема, весілля проводили у формі вечірки або й зовсім без обрядів. У кращому разі відбувалася реєстрація шлюбу. Однак сила народних традицій здатна відроджуватися в сприятливіших обставинах. Це можна спостерігати на прикладі українського обряду весілля. У 1972 році подружжя — Марія Іванівна Іщук та Микола Юхимович Тарновський — записало в рідному селі Івча від своїх родичів чимало пісень різних жанрів, серед них — 12 весільних, частина яких збігається із записами пісень Костя Брезкуна, зроблених у 1922 році. Деякі пісні — нові, але це може свідчити лише про те, що в попередньому запису вони не були зафіксовані, хоча їх співали під час весілля. Це підтверджують і пізніші записи. Серед повторюваних пісень, зокрема, — ті, що супроводжували благословення батьків молодої до розплітання коси:

*Покорися, Ганнусю, покорися,
Та всій своїй родиноньці уклонися,
Не рік, не два родинонька чекала,
Поки твого поклону діждала...*

Молода з друзками.
с. Івча Літинського р-ну Вінницької обл.
2012 р. З архіву Л. Шкандюк

Крім того, співали вже відомих у давніших записах пісень: «До коси, братіку, до коси», «Ой дивно нам, дивно», «Глянь, мамцю, на мій посад»¹ та цілий ряд інших. Отже, у пам'яті, принаймні старших людей, ще добре збережені в 70-х роках ХХ ст. весільні пісні, що їх виконували в с. Івча. На основі двох попередніх записів (1922 і 1972 рр.) ми порівняємо традиції весільного обряду, зафіксовані у 2012 та 2013 роках, і зможемо простежити зміни, які відбулися в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст.

Як згадує 90-річна жителька с. Івча, праведник світу (у часи війни переховувала єврейських дітей), учителька-пенсіонерка Катерина Петрівна Мамошук (1923 р. н.), під час війни шлюби часом були вимушені, бо німецькі окупанти вилучували дівчат і вивозили їх на роботу до Німеччини. На

початку окупації заміжжя ще могло врятувати від вивезення на чужину, адже пізніше німці вивозили навіть одружених або засватаних. Молоденька Катруся жила з мамою та дідусем і бабусею, материними батьками. Її батько помер, коли вона була ще підлітком.

Катерина Петрівна згадує: «Замуж я йшла у 42 році [1942. — В. Б.]. Ще війна була. Дуже не хотіла йти замуж, плакала... Я добре вчилася, дуже хотіла поступити у педагогічний інститут... Але тоді забирали в Німеччину, той й мусіла вийти за той замуж... Було якесь весілля, но яке? Німці вже були від нас далеко, десь під Москвою чи шо. У нашому селі був німець за старшого, якийсь Шірак, вже забула, як звався. Він не дуже був вредний. Не дуже дивився за людьми, їх непокоїли тільки партизани.

Не було такого сватання. Отако батьки договорилися. Коровай пекли, ну так, знаєте... людей небагато було, самі родичі та сусіди. Ввечері прийшло кілька дівчаток, кілька хлопців, здебільше сусіди, бо боялися. Одинадцять місяців ми прожили, забрали його, вже як наші наступали. Він ще встиг получить письмо, що донька народилася в квітні... Чоловік із сусіднього села знайшов його убитим у житті біля танка, і при ньому було те письмо, що донька народилася... То він знав, що у нього є донька, але вже не побачив її».

К. Мамошук після війни все-таки закінчила педагогічний інститут, вийшла заміж удруге, народила ще сина й доньку, багато працювала й зберегла світлу пам'ять і душу до старості. Приємним голосом вона в травні 2013 року наспівувала весільних пісень, що їх знала в усій послідовності традиційного весільного обряду. Сказала, що буде співати, доки витримають записувачі. Дивовижно, але вона пам'ятала майже всі пісні, які супроводжували традиційне весілля. Їх значно більше, ніж було записано в 1922 році. Катерині Петрівні допомагала співати весіль-

них пісень її племінниця Оксана Павлівна Тимошук (дівоче прізвище — Мамошук; 1948 р. н.)

К. Мамошук детальніше, ніж у запису 1922 року, подала ритуальні дії навколо випікання головного обрядового хліба — короваю. Ще в 50–60-х роках ХХ ст. мати відданиці з калачем ішла до сусідів та родини просити їх бгати коровай. Коли жінки сходилися, то починали співати:

*Марусина мати по сусідах ходила,
Всіх сусід просила:
— Мої любі та сусідоньки,
Прошу ж я вас до господоньки,
Час мому дитяті коровай зібгати.*

Потім відразу співали:

*Десь поділася Марусина матінка.
Та нехай прийде, нехай принесе
Водиці з кирниці,
Нехай помиють руки коровайниці.*

Мати молодої (чи молодого) приносила велику миску з водою, ставила її на столі і клала рушник, щоб усі коровайниці помили руки. Починала мити руки старша коровайниці, а всі співали трічі:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті коровай зібгати
(ця пісня згадується і в запису 1922 р.).*

Мати трічі хрестила пікну діжку, де було вчинено тісто на коровай.

За спогадами К. Мамошук, старша коровайниці виробляла гарну паляницю і клала її на середину дека (листа), потім усі починали ліпити. Спочатку виробляли дві довгі «качалки» з тіста і клали їх навхрест на паляницю. Потім два сирі яйця запихали під першу «качалку», а під другу клали з двох боків срібні гроші. Робили чотири пташки й розташовували їх між «качалками». Тоді вже прикрашали шишками, квітками, листками, виліпленими з тіста. Коли виробляли й прикрашали коровай, то весь час співали пісень, які не зафіксовані

Молода з друзками.
с. Івча Літинського р-ну Вінницької обл.
2012 р. З архіву Л. Шкандюк

записувачем у 1922 році. Їх нам проспівала Катерина Петрівна:

*На коровай ішла,
Коробку яєць несла.
Передбали мене хлопці
Та й побили яйця в коробці...*

Коровайниці приносили із собою борошно, цукор та яйця. Продовжували співати:

*Трійця по церкві ходила,
Спаса за ручку водила,
Ходи, Спасе, до нас,
Хороший коровай у нас,
Хороші коровайниці,
Хорошенько коровай бгають,
Сиром посипають,
Маслом поливають.*

Потім продовжували:

*Ой гречечко, та татарочко,
Яких в тебе тай квіток рясно,
Молода Марусю,
Який в тебе коровай красний.*

*Короваю, розмаю,
Я ж тебе вбираю
В рожовій квіти,
Щоб любилися діти.*

З трьох стіжків криниця,
З трьох кирниць водиця,
З семи курок яйця —
Для нашого коровайця.

Рости, короваю,
Як рибка в Дунаю,
Як зоряне око,
Як небо високий.

До бору, старосто, до бору,
Та рубай сосну здорову,
Та клади її на загіт,
Щоб ріс коровай на весь рід,
Бо в нас рід великий,
Щоб стало обділити.

Наша піч регоче,
Короваю хоче,
А припічок усміхається,
Короваю сподівається.

А в нашій печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб коровай гнітила.

У розтоплену піч кидали повну жменю борошна і потім за його кольором (воно жовтіє або темніє) визначали, чи вже час саджати коровай. Борошно мало лише пожовтіти. Потім кликали чоловіка (друга), щоб «вимести» піч. Це теж важлива ритуальна дія, яка широко побутувала в Україні, бо, власне, роль чоловіків при випіканні обрядового хліба лише цим і обмежувалася. Кликали його піснею:

Наш дружок прибрався,
Сім літ не вмивався,
А восьмого року
Пішов до потоку
Та вмився нівроку.
Гонтами голова вбита,
Сніпками борода вишита,
Перевеслом підперезався,
До короваю взявся².

Згодом співали: «Помела, дружбонько, помела, ой щоб твоя головонька та здорова була...».

Коровайниці змащували яйцем тісто й несли до печі коровай. Після того, як його садили до печі, знову співали:

Хоч речі, півнику,
Хоч не речі,
Вже наш коровай у печі,
Бодай буду нічки не спати,
А все буду короваю ждати.

Вже наш коровай у печі,
Лежить телевань³ на печі.
Ой, устань, телеваню,
Доглянь короваю.

Закривали піч затулою. Коровайниці мили руки, мокрими руками торкалися обличчя одна одної та цілувалися. Потім несли цю воду під «живе» дерево і співали:

Ми на тік ідемо,
Ми воду несемо.
Роди, Боже, жито, пшеницю
І всяку пашницю

(тут простежується очевидний перегук з новорічними побажаннями під час посівання).

Повертаючись, знову співали:

Ми на тік ходили,
Ми воду носили,
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Всіляку пашницю.

Коли ці жінки приходили до хати, то вибирали з діжки все тісто, що залишилося на шишки, клали в діжку хліб зі свічкою посередині й накривали діжку. Тоді чотири коровайниці (однакового зросту) піднімали цю діжку одночасно й ішли праворуч, співаючи:

Піч наша стоїть на сохах,
А діжу носять на руках.
Печи, наша печи,
Спечи нам коровай гречний.

Потім ішли ліворуч і співали цю саму пісню. За третім разом співали й стукали в стелю верхом діжки. Після цього забирали хліб, свічку, виносили діжку в комору.

Молодого випроводжають за молодю.
с. Івча Літинського р-ну Вінницької обл.
2012 р. З архіву Л. Шкандюк

Варто зауважити, що дослідник, який записував весільний обряд у 1922 році, був родом із Чернігівщини, тому він зафіксував лише окремі звичаї при випіканні короваю, бо чоловікам заборонялося бути присутнім при випіканні хліба. У його опису є ще одна цікава деталь, яку вже не пригадують оповідачі 2013 року. Він зауважує, що «тісто виробляють на столі, застеленому вівсяною соломою, а зверху на соломі стелють велику полотняну хустину, а на хустину кладуть тісто»⁴. Тут задіяні такі реліктові речі, як стебло й полотно, що мали в обрядовості значення оберегу.

За розповідями К. Мамошук і О. Тимошук, після того, як коровай садили до печі, давали вечеряти коровайницям і дарували кожній шишку. За вечерею також співали весільних пісень. Починали вечерю заспівом:

А в городочку, частоклочку,
Розцвітається зілля.
Починається, починається
У Марусі весілля.
Бог її дає, допомагає,
Батенько достарчає.
Бог її дає, допомагає,
Матінка достарчає.

Ой нема та й ні в кого,
Як у Марусі на столі.
Ой є що їсти, є що пити,
Є кому припросити.
Пшеничний хліб, червоне вино,
На столі поставлено.

Акцентуємо увагу на виготовленні короваю, оскільки в наш час відбулися значні зміни. Коровай як стійкий символ українського весілля ще побутує, але ритуал випікання його і пісенний супровід майже зник, тому що головний обрядовий хліб тепер не лише в містах, але й у селах замовляють на Літинському хлібозаводі, у приватних пекарнях, кафе тощо. Утім, є одна коровайниця на декілька сіл, у якої замовляють коровай, і вона випікає його за традицією. Отже, цей сегмент весілля вже зазнав помітних змін, і щоб він остаточно не відійшов у минуле, варто було б у навчальних закладах вивчати народну творчість, зберігати народне мистецтво та пропагувати святість обрядового хліба.

Наші виконавці весільних пісень насправді знали їх дуже багато. Вони ще проспівали пісень, що їх виконували при поверненні молоді, коли вона «всю родину обходила, на весілля попросила». Також співали: «Прийшла Маруся з села», «Кукуріку, півнику, кукуріку», «Дружечки-голубочки, сходьтєся докупочки, підемо до хати гілечко вбирати...», «В долину, дружечки, в долину» та ін.

Тим часом до молоді на дівич-вечір (місцева назва — «головиця») прибував молодий зі своїм почтом — боярами та світилками. Їх зустрічали пісенним супроводом, зокрема, співали: «Ой попід лісом битая доріженька», «Зелена рутонька, жовтєє насіння», «Ступайте, коні, широко» та ще ряд пісень, частина яких збігається із записом 1922 року. Проте є чимало інших пісень, які підтверджують намір Кості Брезкуна згодом продовжити записи.

Після приходу молодого починалося дійство розплітання коси молоді. Під час цієї ритуальної дії також співали пісень — про дівочу долю, розлуку з батьками й подружками, майбутнє життя у свекрухи. Потім батьки благословля-

Молодого випроводжують за молодою.
с. Івча Літинського р-ну Вінницької обл.
2012 р. З архіву Л. Шкандюк

ли молодих на перший молодіжний посад, під час якого відбувалося прощання з дівуванням та парубкуванням, тобто обрядове відокремлення наречених від групи неодруженої молоді. У суботу на молодіжному вечорі лунали обрядові весільні пісні. Нами зафіксовано понад 50 зразків, проте обсяг статті не дає змоги їх тут усі подати. Це може бути окрема публікація традиційного весілля цього села.

У неділю відбувалася власне головна частина весілля. Зранку збиралися до вінчання, молодих благословляли батьки хлібом та іконами. У церкві вінчання відбувалося за установленними нормами. За народними звичаями, молода тягла за ногою рушник до дверей церкви, щоб її подружки також швидше повиходили заміж. Відійшовши трохи від церкви, свахи починали співати:

*Січана калінонька, січана,
Іде наша Маруся звінчана.
Хоч не з паничом, з мужиком
Зв'язали рученьки рушником.*

Дорогою співали весільних пісень, власне пісенний супровід не стихав аж до дому мо-

лодого, до якого (у с. Івча) ішли на обід після вінчання. До обіду також співали:

*Ой нема так ні в кого,
Як у Івана на столі.
Ой є що їсти, є що пити,
Є кому припросити...*

Тут співали багато з тих пісень, що зафіксовані ще 1922 року. Після короткого обіду танцювали, і молода з друзками йшла додому. А в молодого збиралися свати йти «по молоду». Коли почет молодого приходив до дому молодої, то в нього знову вимагали викуп. Продавав сестру брат, і під час торгу нареченому дорікали піснею: «Татарин, братічок, татарин, віддав сестрицю задаром...». Готувалися до посаду молодих і весь час співали: «Через сінечки в вишнев сад...». Ця пісня є в записках 1972 року і в пам'яті старшого покоління зберігається до сьогодні. У неділю кожна обрядодія так само супроводжувалася піснями. Були так звані передирки дружок, бояр та світилок. Співали також пісень, присвячених прощанню нареченої з друзками й рідним домом. К. Мамошук і О. Тимошук пригадали ще понад 50 пісень, що їх співали в неділю, та ще понад 20 пісень, що їх виконували в понеділок.

Однак треба зауважити, що майже всі ці пісні ще побутовали на весіллі до кінця 1960-х років. Як засвідчує О. Тимошук, вона виходила заміж у 1969 році, і на її весіллі співали цих пісень. А тепер, на жаль, вони — лише в пасивній пам'яті.

У 1970—1980-х роках українське весілля ще зберігало традиційні елементи, але вже активно входили в побут рекомендовані сценарії урочистої реєстрації шлюбу. Не прижилися комсомольські весілля, бо вони проводилися вибірково й були дуже далекі від народного весільного обряду. Поступово поверталися деякі забуті звичаї обдаровування гостей. Відбулися зміни також у виборі музичного супроводу весілля, ставало модним наймати естрадні оркестри, умикати програвачі. Процес трансформації національної обрядовості продовжувався. Відбувалися зміни в приго-

туванні весільних страв. На столі подавали чимало салатів з майонезом, випікали нові види печива. Для розміщення сотень гостей споруджували спеціальні намети — «шалаші», «курени» тощо. Оздоблювали їх інтер'єр квітами, килимами, рушниками. Популярними були пісні: «Ах эта свадьба пела и плясала...», «Горіла сосна, палала». Та щоб українська пісня на весіллі зовсім змовкла, було введено обмеження і втручання в побутову домашню частину весільного обряду. Одночасно з інтенсивним упровадженням радянської моделі реєстрації шлюбу почали пропонуватися послуги нових фігурантів у весільному обряді українців, зокрема тамади. Особливо активне втручання в побутове життя громадян було здійснене під гаслом боротьби з алкоголізмом (1985—1988). Заборонялося самостійно встановлювати намети. Такі тимчасові споруди необхідно було замовляти в райпобуткомбінаті. Служба останнього «забезпечувала» весілля оркестром і тамадою. Спочатку ця новація впроваджувалася в містах, а згодом її почали пропонувати також селянам.

На початку ХХІ ст. простежуємо помітніші зміни в традиційному весіллі українців. Як у містах, так і в селах з'являються такі тенденції. Це відзначення весільної гостини в закладах громадського харчування. Зрідка святкують весілля вдома, але це називається «вечірка». Як бачимо, повернувся навіть повоєнний термін на означення врочистості. Значна група людей прагне відсвяткувати весілля, як вони самі визначають, за так званим європейським зразком. Це означає використання різних запозичень масової культури й мінімум народних традицій. Як не дивно, але прояви такої тенденції досить помітні саме в західних областях України. Менш значна, але досить потужна група молодих людей, навпаки, прагне до найбільшого використання народних традицій, пропонує гостям дрес-код — народне вбрання. На таких весіллях по можливості відтворюють народні звичаї благословення, обдарування молодих, музичний супровід тощо. Це найбільш характерно для центральних областей України.

Учителька історії Людмила Андріївна Шкандюк (1964 р. н.) надала нам інформацію про весілля її доньки, що відбулося 2012 року в с. Івча. З її розповіді можна скласти уявлення про сучасні елементи обряду.

Ще досить стійко зберігається традиція сватання хлопця до дівчини. Її дотримуються майже всі, хоча в цьому обряді наявні елементи новачій. Однак суть залишається традиційною. У домовлений час родичі молодого разом з ним ідуть на сватання до дому дівчини. Обов'язково мають із собою хліб у рушнику та пляшку горілки. За столом, за традицією, батьки молодої розрізають принесений сватами хліб, що означає їх згоду на продовження зустрічі. Дотримуються також звичаю питати згоди на шлюб у дівчини. На знак згоди дівчина пов'язує молодому хустину на праву руку. При цьому наречена промовляє певну формулу, що належить до новотворів: «Пов'язую тобі хустину, щоб ти узяв мене за дружину». Цією хусткою зав'язують молоду на весіллі при обряді покривання голови убором заміжньої жінки. Це одним проявом нововведень є заримовані звертання до батьків молодого при врученні їм подарунків. Майбутньому свекрові дівчина підносить сорочку зі словами: «Дарую Вам сорочку, щоб прийняли мене за дочку», а свекрусі — хустину: «Дарую Вам хустину, щоб прийняли мене, як рідну дитину». Старостів пов'язують рушниками. Як зауважують інформатори, зрідка, але бувають випадки, що дівчина передумує виходити заміж, тому за традицією, і тепер повертають хліб батькам нареченого.

Нині на сватанні, за так званим європейським зразком, дедалі частіше наречений дарує дівчині обручку на знак того, що вони заручені.

Найбільш поширена форма запрошення на весілля — спеціально оформлена листівка. Проте подекуди ще побуває традиційне запрошення, принаймні для близьких родичів. Наречена зі своїми друзками (як правило, у національному вбранні) особисто запрошує гостей. Молодий з боярами ходить до своїх найближчих родичів. Друзки й бояри носять

із собою калачі, прикрашені виплетеною «кіскою» з тіста. Двома «кісками» оздоблюють калач для хрещених та рідних дядьків, тіток. У с. Івча збережена локальна традиція: при запрошенні на весілля треба починати з хати, яка розташована на схід від дому нареченої (нареченого). Формула при запрошенні традиційна: «Просили мама, тато, і я прошу вас на хліб-сіль, на весілля».

Сучасне весілля значно скоротилося в часі. Дедалі рідше випікають коровай удома (хоча печі в хатах ще зберігаються), але коли випікають, то намагаються дотримуватися традицій (не запрошують розлучених і вдовиць на виготовлення короваю) та часткового пісенного супроводу. Переважно замовляють коровай на хлібозаводі або в приватних коровайницях, які дотримуються традицій при випіканні короваю. Традиційні два сирі яйця і гроші кладуть у коровай навіть ті люди, які печуть на замовлення. Ця традиція стійка й перенесена навіть до закладів громадського харчування.

Оскільки весілля відзначають у місцевих кафе, їдальнях, ресторанах (такі заклади є тепер чи не в кожному селі), то, відповідно, весілля триває один день. Тепер — здебільшого в суботу або неділю.

У випадку, якщо наречений з іншого району чи віддаленого села, то в один вихідний святкують весілля в молоді, а в другий — у молодого, але частіше все-таки обмежуються одним днем.

Нинішнє весілля розпочинається приходом почту молодого до молоді. Зберігається (колись ритуальна) ігрова сцена «переймів» молодого. За традицією, молодь з боку нареченої ще перед двором ставить стілець із хлібом, заступає дорогу нареченому і його гостям, щоб ті заплатили викуп, який приймають горілкою та грішми. Такі «перейми» влаштовують ще раз перед входом до хати. Часто торгуються за молоду її дружки та брати, а отримавши винагороду, пропускають молодого, якого виходять зустрічати батьки дівчини з хлібом. Відбувається обмін хлібами, і гості нареченого, за традицією, тричі проспівують: «На день добрий

тому, а хто в цьому дому, старому й малому, ще й Богу святому». При цьому родина молоді відспівує: «Хай ви здорові були, що ви нас не забули, що ви нас нагадали, на день добрий сказали». Заходять до хати, і хлопець дарує своїй судженій весільний букет. Після цього молоді чіпляють один одному до грудей весільні відзнаки — білі букетики. Це вже теж стала традиція в регіоні.

Збережена також традиція виготовлення гільця в обох наречених, але вже, звісно, без тієї кількості пісень, що побувала порівняно донедавна. У молоді — ялинове гільце, прикрашене штучними квітами, а на верхівці — квітка з калини й колосків. Гільце нареченого несе боярин. Коли молодий викупив молоду, боярин зламає квітку з гільця молоді і ставить біля короваю гільце молодого. Мотивація звичаю розмита. Так треба...

Після привітань і церемоній з викупом та гільцем батьки благословляють молодих на шлюб, пов'язують їм руки рушником, виводять за рушник із хати й обсіпають їх зерном, грішми, цукерками. Наречені в супроводі гостей ідуть до сільського Будинку культури, де відбувається вчиста реєстрація шлюбу за відомим сценарієм, який був упроваджений ще за радянських часів. За бажанням (тепер це буває часто) молоді після реєстрації ще вінчаються в церкві. Інфраструктура с. Івча така, що всі три будівлі (Будинок культури, церква та кафе), де відбуваються церемонії весілля, розташовані поруч.

Існує традиція з радянського минулого — покладання квітів молодими до пам'ятника загиблим під час війни.

Нововведенням, яке все-таки побутує кілька десятиріч, є поїздка наречених із групою молоді до певних місць, гаїв, так званих весільних комплексів, які розміщуються за межами села (це може бути м. Хмільник чи Вінниця), де їм пропонують різні ігри, фотосесію, конкурси та розваги. Молодь веселиться там певний час (можливо, це компенсація втраченого дівчачого вечора в традиційному весіллі?) і повертається до за-

кладу, де буде весільна гостина. Батьки зустрічають молодих короваєм. Кладуть головний обрядовий хліб на столі, за яким сидять наречені. Біля короваю тепер частіше ставлять і святковий торт. Гості по черзі підходять до молодих, вітають їх і вручають їм подарунки (переважно конверти з грішми). Почасти зберігаються також традиційні примовляння до привітань, на зразок: «Даруємо мірку гороху, щоб мали хлопчика до року».

Однак варто зауважити, що вся весільна церемонія відбувається за сценарієм тамади, який, на жаль, не завжди керується народними традиціями, а на свій смак пропонує різні тости, конкурси, ігри. Багатьом гостям це не до вподоби, вони порівнюють витівки тамади з дитячими розвагами. Але для частини людей це спосіб пасивного споглядання нових примітивних ігор. Як правило, наймані музиканти співпрацюють із тамадою. Спостерігається певний стихійний спротив такому нав'язливому сервісу. Тому створюються

групи музикантів (така група є в райцентрі Літин), які більше дотримуються народних звичаїв, виконують українські мелодії танців і пісень, одягнені в національний стрій. Про те, що тяга до рідного в людей велика, свідчить хоча б той факт, що такі троїсті музики чи гурти мають неабияку популярність, тому треба заздалегідь замовляти їх на весілля. Поступово відроджується також традиція мати своїх музикантів у селах. Духовий оркестр тепер на весілля не наймають.

У с. Івча під час весільної гостини прижився і такий новотвір, як взування тещі в чоботи, що їх дарує зять. Іноді теща протестує проти так званого обрядового миття ніг, однак дозволяє взути чоботи й танцює в них.

Весільних пісень уже майже не співають, бо в тамади своя «програма». Наприкінці гостини старости з обох боків приступають до розподілу короваю. Перед початком кілька жінок тричі заспівують: «Благослови, Боже, благослови, Боже, і отець, і мати, своїй дитині коровай роз-

Весільний коровай.
с. Івча Літинського р-ну Вінницької обл.
2012 р. З архіву Л. Шкандюк

дати...». Спочатку вирізають середину й віддають молодим, які відразу відкушують шматок священного хліба. Також існує порівняно новий забобон: хто з наречених відкусить більший шматок, той і буде верховодити в родині.

Побутує традиційний звичай, але з новими нюансами, — покривання молодої хустиною (раніше одягали кибалку й чеpecь). Обидві матері, або одружені родички, знімають з нареченої фату й пов'язують її голову хусткою. Потім молода одягає фату на подружок і з кожною перетанцює танець, що було і в традиційному весіллі.

Весілля завершується тим, що батькам, які одружують останню свою дитину, одягають вінки на шию, і молоді з ними танцюють.

Інколи на другий день ще приходять гості на сніданок до дому наречених. Бувають перодягання в підставних молодих і різні жарти (готують вареники з оманливою начинкою — перцем, калиною тощо).

Отже, порівнявши три записи елементів весільного обряду в старовинному селі Івча на Вінниччині, можна спостерігати досить високі ступінь збереженості традицій. Свійкими символами весілля є рушники, весільний коровай, звичай обдарування молодих. Водночас бачимо, що впроваджений сценарій найманого тамади віддаляє обряд весілля від народних

звичаїв та традицій. Молодь уже призвичаїлася до нових елементів весілля, і майже жодне весілля не обходиться без поїздки до найближчих міст на спеціальні ігри, розваги, фото- й відеозйомку. На весільній гостині тамада має власний сценарій різноманітних змагань, ігрових дій, танцювальні паузи, які до традицій не мають жодного відношення. В умовах глобалізації постежується дедалі більше запозичень із практики західних країн, зокрема кидання нареченою весільного букета серед дружок, щоб вони скоріше повиходили заміж. У традиційному весіллі це стосувалося рушника, який молода тягла ногою до порога церкви, та ритуального танцю після одягання вінка на наречену, яка потім перетанцювала з дівчатами, і ті чимдуж сідали на кожух, щоб їх також не оминула ця подія. Помітним є певною мірою інстинктивне бажання використовувати народні традиції в сучасному весіллі, і тому вони вторинно відроджуються за допомогою носіїв традиції, використання описів весілля з етнографічної літератури, засобів масової інформації тощо.

На прикладі с. Івча Літинського району на Вінниччині бачимо, як швидко відбуваються зміни в традиційній культурі українців, народжується багато нових елементів та певною мірою зберігаються давні звичаї⁵.

¹ Пісні, записані Марією Іщук у с. Івча в червні 1972 року, зберігаються в приватному архіві її доньки — кандидата філологічних наук Галини Бурлаки (м. Київ). Висловлюю їй щиро вдячність за надану можливість скористатися цими записами пісень.

² Цю пісню співають і при обряді розподілу короваю.

³ Телевань — це домашній дух, охоронець житла й родини. У весільних піснях трапляється частіше на Правобережній Україні, згадується на Київщині, Вінниччині, Житомирщині, частково — на Одещині.

⁴ Докладніше про це див.: *Борисенко В.* Трансформація весільного обряду на прикладі села Івча на Вінниччині // *Народна творчість та етнологія.* — 2013. — № 2. — С. 15–26.

⁵ Світлини до статті надані Людмилою Шкандюк з весілля 2012 року. Допомогали зібрати матеріал з весільної обрядовості виконавці пісень Катерина Мамошук та Оксана Тимошук. Організували поїздки до села Людмила Пивовар, Леся Коломієць, Віктор Коломієць. Усім висловлюю глибоку вдячність за надану допомогу.